

**TÜRKLERDEKİ KUT ANLAYIŞI İLE MEZOPOTAMYA'DAKİ KRALIN
KUTSALLIĞI İNANCININ KARŞILAŞTIRILMASI**
A COMPARISON OF THE UNDERSTANDING OF KUT IN TURKS AND
THE SACRED BELIEF OF THE KING IN MESOPOTAMIA

ERCÜMENT YILDIRIM

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Arts and Sciences Department of History
neshali@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-5376-4061>

Atıf / Citation

Yıldırım, E. 2021. "Türklerdeki Kut Anlayışı İle Mezopotamya'daki Kralın Kutsallığı İnancının Karşılaştırılması". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 70, (Ocak-January 2021). 325-342

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 14.8.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 27.12.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 20.01.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4455>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute
TAED-70, Ocak-January 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

TÜRKLERDEKİ KUT ANLAYIŞI İLE MEZOPOTAMYA'DAKİ KRALIN KUTSALLIĞI İNANCININ KARŞILAŞTIRILMASI A COMPARISON OF THE UNDERSTANDING OF KUT IN TURKS AND THE SACRED BELIEF OF THE KING IN MESOPOTAMIA

ERCÜMENT YILDIRIM

Öz

İnsanlığın ilk dönemlerinden beri iki soyut kavram olan yönetim ve inanç, eski çağ tarihi boyunca bir arada düşünülmüştür. Yerleşik yaşamın başlangıcından sonra, temel üretimi tarım veya göçebe hayvancılık olan tüm toplumlar yönetimi, inancın bir parçası haline getirmişlerdir. Toplumun en üstünde konumlanan yönetenler, insanların inandığı tanrı veya tanrılara olan bağlılığı kullanarak kendilerine olan itaati sağlamaya çalışmışlardır. Yönetenler, hâkimiyetleri altında olmayanların itaatini kılıç ile temin ederken yönettiklerinin sadakatini ise tanrıların kendisine verdiğini iddia ettiği kutsallık ile sağlamışlardır. Yöneticilerin, tanrılar tarafından seçilmiş olduğu iddiası, Eski Türk toplumlarında Kut anlayışı ile sembolleştirilirken, Mezopotamya'da kralların tanrısal yakınlığı ile kutsallık kazandığına inanılmıştır. Her iki toplumun birbirinden farklı yaşayış biçimlerine rağmen yönetimin bir parçası olan kutsallık iddiası oldukça benzerdir. Günümüzde tanrısal kökenli siyasi egemenlik olarak tanımlanan bu kavram ile her iki toplumda bin yıllarca yönetilenlerin sadakati sağlanmıştır. Topluma düzen ve zenginlik getirip kaosu uzaklaştırdığı müddetçe iş gören tanrısal kökenli siyasi egemenlik anlayışı son yüzyılda yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu çalışma temelde tanrısal kökenli siyasi egemenlik tasavvurunun Eski Türk toplumlarında ve Mezopotamya'da nasıl geliştiğini açıklamayı amaçlamıştır. Çalışmanın temel problemi ise bu iki toplumun sahip olduğu yaşayış farklılıklarına rağmen yöneticilerin tanrısal seçilmişliğinin benzeşlerinin neden kaynaklandığına cevap aramaktır. Çalışmada Türklerin en eski yazılı metinlerinden olan Orhun yazıtları ile Mezopotamya'daki çivi yazılı metinler temel referans kaynağı olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, Mezopotamya, Kut, Orhun Yazıtları.

Abstract

Management and belief, two abstract concepts since the early ages of humanity, have been thought together throughout the ancient history. After the beginning of settled life, all societies whose main production was agriculture or nomadic animal husbandry made government a part of the belief. The rulers, who are at the top of the society, tried to make others obey themselves by using the devotion to the gods or gods that people believed in. The rulers ensured the obedience of those who were not under their rule with the sword, and the loyalty of those they ruled with the holiness that the gods claimed to give them. While the claim that the rulers were chosen by the gods was symbolized by the understanding of Kut in the ancient Turkish societies, it was believed that in Mesopotamia, the kings gained divinity with their divine closeness. Despite the different lifestyles of both communities, the claim to holiness as a part of the government is quite similar. With this concept, which is defined as the divine originated political sovereignty today, the loyalty of those ruled in both societies for millennia has been achieved. The understanding of divine-based political sovereignty which did work as long as it brought order and wealth to the society and kept chaos away, has slowly disappeared in the last century. This study basically aimed to explain how the god-based concept of political sovereignty developed in Ancient Turkish societies and Mesopotamia. The basic problematic of the study is to seek an answer to the reason why the similarities of the origins of the divine election of the rulers, despite the differences in life between these two communities. In the study, the Orkhon inscriptions, one of the oldest written texts of the Turks, and the cuneiform records in Mesopotamia were used as basic reference sources.

Key Words: Old Turks, Mesopotamia, Kut, Orhun Inscriptions.

Structured Abstract:

With the advent of agriculture, the common culture based on the hunter-gatherer mode of production possessed by human beings has gradually developed in different directions. In this period, a new civilization developed which is based on agriculture and a nomadic culture based on animal husbandry. From this point on, these two different cultures started to develop independent management approaches. While the priority of the settled society is to ensure the continuity of agricultural production, the priority of the nomadic society is to protect the herd of animals. However, since the primary priority in both societies was the removal of chaos and the establishment of order, the presence of a ruler was necessary.

“Kut” defines the conceptualized state of the management understanding in the old Turks. This definition has a historical depth and roots, as well as reasons for its emergence. Most of these reasons stemmed from nomadic animal husbandry lifestyle of the Turks. In settled societies such as Mesopotamia that centered agricultural life, the continuity of the administration was based on ensuring the immutability of the orders by writing them down, while in Turks who lead a nomadic lifestyle, used oral instructions. These verbal instructions, on the other hand, had to be transformed into general rules known to everyone in order not to change over time. In the old Turks, there was a belief that the ruler representing the state, that is, the kagan, was successful the more he followed the custom, and that the Kut, given by the god, continued.

In the old Turks, the existence of the person who was believed to carry Kut rather than the state, namely the kağ, ensured the loyalty of the ruled. Achieving this loyalty depends on ensuring the continuity of the ceremony, which is the indicator of the common mind that many of the groups named as clan have agreed upon.

In the old Turkish beliefs, it was believed that the sky was the place of God and that the earth was created by God for people to live. While the creation of heaven and earth represents the cosmic beginning, mankind came into being afterwards. With the beginning of humanity, ruling, in the text it is called ordering, has emerged. It is stated that the people who put in order were given Kut by God, that is, chosen people. It is seen that these elected people with Kut also have virtues such as courage and knowledge. A similar situation can be seen in Mesopotamia as well, in the texts that the kings dictated that they were virtuous people with divine election.

It is generally accepted that there is a belief in the old Turks that the administration should gather under the responsibility of one person, based on the uniqueness of the Tengri. It was thought that the ruler should be the only one in old Turkish societies, as it is accepted in all management approaches that the unity brings order while fragmentation bring chaos.

In old Turkish societies, none of the kagans, who were considered to be the closest person to god due to their divine selection and taking Kut, did not declare themselves as the son of god or god, nor did they try to show them in a superhuman way. But in Mesopotamia there are kings such as Shar-kali-sharri, who use the title of son of God Enlil, and Naram-sin, who rose to the level of god. In Mesopotamia, the kings, who were out of sight in their palace, managed to ensure the loyalty of the people they had never met only as the son of a god or god, while the kagans of the old Turks provided the obedience of their courage and virtues against the people they went to war with on horseback.

Another belief that adds holiness to kagan in addition to the understanding of Kut in old Turks is the acceptance emphasizing the resemblance of kagan to the sun. In China, where the Turks were in close contact during this period, there was a belief that the king was the son of heaven. In Turks, although there is no belief like the son of heaven, the relationship between the king and his subjects has been likened to that of the earth and the sun. In this analogy, the stability of the sun and the ability to reach the entire earth, the stability of the king's character and the equality of his rulers are accepted as the main factors.

In the first agricultural villages in Mesopotamia, it is assumed that the most knowledgeable person in the village regarding the continuity of life, especially agricultural production, was the first

administrator in the capacity of referee. Over time, this knowledgeable ruler is thought to be the closest person to the gods who are believed to sustain life. As a result of these developments, it is accepted that the first rulers of Mesopotamia were members of the clergy, and after the increasing number of people and the attacks of neighboring societies, the military commander of the city emerged as the king. Over time, the kings who had military power declared their divine election, that is, holiness, in order to both gain legitimacy and gain unquestionableness.

Giriş

Son buzul çağının sona ermesinden sonra, büyük nehirlerin kıyılarında yaşayan toplumlar tarımsal üretimi merkeze alan bir yaşam biçimi geliştirmişlerdir. Kontrollü bir biçimde büyüttükleri bitkilerin en besleyici kısımlarını insanlar tüketirken, geri kalanları ile beraberlerinde bulunan hayvanları beslemişlerdir. Fakat insanların tamamı bir anda tarımsal hayatı benimsememiş, bazı insan grupları, avcılık ve toplayıcılığa daha yakın bir geçim biçimi olan göçebe hayvancılık yapmışlardır. Özellikle karasal iklimin hâkim olduğu alanlarda insanlar, bölgeler arasında göç ederek beraberindeki hayvanların beslenmelerini sağlamışlardır. Göçebe hayvancılık ise avcılıktan farklı olarak yenebilir hayvanları bir anda tüketmeden onlardan üretilenleri tüketmeye dayanmaktadır. (Bates ve Lees 1977: 824- 841; Zarins 1990: 31- 65)

Tarımın ortaya çıkışı ile insanoğlunun sahip olduğu avcı- toplayıcı üretim biçimine dayalı ortak kültür yavaş yavaş farklı yönere doğru gelişme göstermiştir. Dünyanın farklı coğrafyalarında tarım köyleri şehirlere dönüşmeye başlarken hala avcılık ile yaşamını sürdüren insan topluluklarının bir kısmı göçebe hayvancılığı merkez alan bir yaşantıya uyum sağlamış bir diğer kısmı ise avcılıktan getirdikleri savaş tecrübesi ile şehirlere yerleşerek ilk asker sınıfını oluşturmuşlardır. Göçebe hayvancılık ile yaşamlarını sürdüren insan grupları, avcılık tecrübelerini sürülerini korumakta kullanmaya devam ederken, bu tecrübelerini zamanla yeni tehdit olan diğer insan grupları ile savaşmada da kullanılmıştır. Böylece Paleolitik dönemdeki avcı- toplayıcılığa dayanan ortak yaşayış biçimi son bulurken, tarıma dayalı yeni medeniyet anlayışı ile hayvancılığa dayalı göçebe kültür gelişmiştir. Bu noktadan sonra bu iki farklı kültür, birbirinden bağımsız yönetim anlayışları geliştirmeye başlamıştır. Bu yönetim anlayışları, bu insan toplumlarının sahip oldukları yaşantının sonucunda ortaya çıkan sorunlara çözüm bulabilmeyi amaçlamış olsa dahi benzer ve farklı yönere sahiptir. (Eliade 2018: 57; Lees and Bates 1974: 187- 193; Banning 1997: 17- 34; Wilkinson ve Christiansen 2007: 52- 68)

Yerleşik ve göçebe olarak tanımlanan insan gruplarının yeme içme alışkanlıklarından tarıma tasavvuruna kadar birçok kültürel ayrımı bulunduğu gibi öncelikleri de farklı idi. Yerleşik toplumun önceliği tarımsal üretimin devamlılığının sağlanması iken göçebe toplumun önceliği sahip olduğu hayvan sürüsünün korunmasıdır. Fakat her iki toplumda da önceliklerin başında kaosun uzaklaştırılıp düzenin sağlanması geldiğinden dolayı, bir yöneticinin varlığı zorunlu idi. Göçebe hayvancılığı sürdüren Eski Türk toplumlarında bu ilk yöneticinin en iyi savaşçı olduğu kabul edilirken yerleşik bir yaşantıya sahip olan Mezopotamya toplumlarında bu durum daha karmaşıktır. Sonuçta her iki toplumda da düzeni sağlayan ve zamanla meşruiyetini ispatlamak için tanrısal yakınlığı kullanan krallar ve kağanlar ortaya çıkmıştır.

XX. yüzyılda seküler devlet anlayışı kabul görene kadar birçok toplumda olduğu gibi Eski Türklerde ve Mezopotamya toplumlarında siyasi egemenliğin kaynağının tanrısal

kökene dayandığına inanılmaktaydı. Eskiçağ toplumlarındaki bu tanrısal kökene bağlı yönetim anlayışı ise her toplumun sahip olduğu yaşam biçimi ve inanç algısına göre değişkenlik göstermekteydi. Bu nedenle her toplumdaki yönetim anlayışını açıklayabilecek tek bir model üretmek mümkün değildir. Hatta bazı toplumlardaki inanca dayalı kabullenişlerin diğer toplumlarda karşılığı bile bulunamamaktadır. Bu farklılıklara rağmen benzerlikler de tespit edilmiştir. Bunların başında tanrısal kökenli siyasi egemenlik tasavvuru gelmektedir. Tarih boyunca kralların kılıç ile elde etmiş olduğu itaati ruhban sınıfı mensupları inanç ile kalıcı hale getirmişlerdir. Bunun bir ileriki aşaması ise bizzat kralın tanrı tarafından gönderilmiş olduğuna, yönetilenlerin inandırılması ve böylece yöneticinin mutlak hâkimiyet ile sorgulanmazlık kazanmasıdır. (Bottero, 1995: 212- 216; Jones, 2005: 330- 342; Frankfort 1948: 287; Özdemir 2009: 127- 134)

Kut Anlayışı

Tarih boyunca, Eski Türk topluluklarında özellikle bereket, gönül, güzellik, talih ve mutluluk gibi kavramları karşılayan “Kut” sözcüğü, bütün bunların dışında tanrının ilahi bir lütf olarak bağışladığı, siyasi hâkimiyet kudreti anlamına da gelmektedir. Bilge Kutluğ Kağan, İlteriş Kutluğ Kağan ve Kutluğ Boyla Tarhan gibi İslamiyet’ten önceki Türk krallarının birçoğu Kut kavramından türetilmiş olan Kutluğ unvanını kullanmıştır. Bu unvanın, Tanrı tarafından devlet idare etme şansı ve yetkisiyle donanmış kağan, anlamına geldiği kabul edilmektedir. (Turgunbayer 2019: 245; Bogenbayev ve Calmırza 2014: 70- 74).

Aynı zamanda “Kut” kelimesi, Türklerdeki yönetim anlayışının kavramlaştırılmış halini tanımlamaktadır. Bu tanımın ise tarihsel bir derinliği ve kökenleri olduğu gibi ortaya çıkmasının nedenleri de bulunmaktadır. Bu nedenlerin büyük kısmı Türklerin yaşayış biçimi olan göçebe hayvancılıktan kaynaklanmıştır. Geniş bozkır alanlarında hayvan sürülerini gütmekte olan ve sürüsüne bağımlı bir hayat yaşayan bu insanlar, tarım ile geçinen toplumlardan farklı yaşam tarzına sahipti. Öncelikle tarım ile yaşayan insanlar, yıl boyu aynı alanda kalmak zorunda iken göçebe hayvancılık yapan Eski Türkler, ihtiyaçlarını karşılayacak bölgelere göçmekteydi. (Donuk 1981: 50- 51; Atik 2017: 201- 211).

Sürekli hareket halindeki bu grupların, hayatın devamlılığı için gereken ihtiyaçlarını göç hareketini durdurmadan karşılamaları gerekmektedir. Bu nedenle daima yerleşik yaşantının bir parçası olarak düşünülen yönetim biçiminin de hareketli bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Belirli bir alanda yaşayan insan gruplarının yönetilenler tarafından sürekli denetlenebilir oluşuna kıyasla zamanı ve mekânı önceden belirlenemeyen, bağımsız hareket eden, insanların kontrolü görece daha zordu. Bu nedenle Eski Türklerdeki yönetim anlayışının da durağan bir yapılanmadan çok hareketli ve buna bağlı olarak esnek bir karaktere sahip olması gerekmektedir.

Mezopotamya gibi tarımsal hayatı merkeze alan yerleşik toplumlarda yönetimin devamlılığı emirleri yazılı hale getirerek değişmezliğini sağlama üzerine kurulmuşken göçebe bir yaşam tarzı sürdüren Türklerde sözlü talimatlar daha ön plana çıkmıştır. Bu sözlü talimatların ise zaman içerisinde değişime uğramaması için herkesin bildiği genel kurallara dönüşmesi gerekmiştir. Gelenek veya töre olarak tanımladığımız Eski Türklerdeki genel kurallar bütünüünün bir kısmını da yönetim anlayışı oluştururken bu anlayışın büyük

parçasının Kut olduğu görülmektedir. (Kalaycı 2019: 200- 201; Ahmetbeyoğlu 2020: 33-37).

Eski Türklerde yönetim anlayışının temelini oluşturan Kut, devletten ayrı görülmemiştir. Kut'u taşıyan kişinin temsil ettiği devlet ise yönetilenleri kaostan uzak tutan ve kişilerin haklarını koruyan bir mekanizma olarak düşülürse; bu mekanizmayı işletenin gelenek veya töre olduğu görülür. Eski Türklerde, devleti temsil eden yönetici yani kağan, töreyi ne kadar doğru şekilde sürdürürse o kadar başarılı olduğuna ve tanrı tarafından verilmiş olan Kut'un sürdüğüne dair bir inanç mevcuttu. Bu inanç yönetilen için iyi olanın yöneten için de iyi olacağına dayanmaktadır. Yani soyut bir kavram olan devletin somut yüzü olan kağanın halkı için iyiliği istediğine olan inanca bağlı olan yönetilenlerin, bu inancı sürdürmesi ile istenen itaat sağlanabilmiştir. (Önal 2009: 63- 65; Özdemir 2009: 133- 134; Ertugay 2014: 111- 112)

Eski Türklerde devletten çok Kut'u taşıdığına inanılan kişinin yani kağanın varlığı yönetilenlerin sadakatini temin etmiştir. Bu sadakatin temin edilmesi ise boy olarak isimlendirilen grupların birçoğunun üzerinde anlaştığı ortak aklın göstergesi olan törenin devamlılığının sağlanmasına bağlıdır. Günümüzde hukuk olarak tanımlanan, insan hayatının her alanına hâkim olan kurallar bütününden ayrı tutulamayacak olan töre, Eski Türklerde yöneticilerin de dâhil olduğu yaratılmış tüm insanların yapması ve yapmaması gerekenleri belirlerken, tanrısal bir temele de sahipti. (Aslan 1984: 121- 122)

Türk tarihinin yazıya dökülmemiş ilk dönemlerinden itibaren gelişmeye başladığı düşünülen yönetim anlayışının iki temel unsuru olan Kut'un ve Töre'nin hem tanrısal temellerinin hem de sosyal yönünün vurgulandığı ilk metinlerden biri Kül Tigin yazıtıdır.

“Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım.”

(Kül Tigin Yazıtı: güney, 9- 10). (Ergin 2009: 7)

Kül Tigin yazıtından alınan metin, öncelikle Kül Tigin'in tanrı buyruğundan dolayı kağan olduğunun ilanı ile başlamaktadır. Kut anlayışının en temel bakış açısını ortaya koyan bu anlatımdaki en güçlü vurgunun ise devletin, kağanın tanrısal seçilmişliğinden dolayı kutsal olduğudur. Sonrasında ise tanrı tarafından insanları yönetmek için seçilen Kül Tigin'in yönettiklerinin ihtiyaçlarını karşıladığı yani sosyal adaleti sağlayıp ekonomik zenginliği getirdiği belirtilmektedir. Kül Tigin yazıtında geçen bu ifadelerden hareket ederek, yapılanların tanrısal bir sorumluluktan kaynaklanmış olduğu söylenebileceği gibi kağanın halkına karşı bir görevi olduğu da iddia edilebilir. Fakat Eski Türklerde bu iki durumun hangisinin güçlü olduğu bir tartışma konusu iken Mezopotamya'daki benzer anlatımlarda tanrısal sorumluluğun ağır bastığı bilinmektedir.

“Varlıklı, zengin millet üzerine oturmadım. İçte açsız, dışta donsuz; düşkün, perişan milletin üzerine oturdum. Küçük kardeşim Kül Tigin ile konuştuk. Babamızın, amcamızın kazandığı milletin adı, sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım”

(Kül Tigin Yazıtı: doğu, 26- 27). (Ergin 2009: 19)

Kül Tigin yazıtının devamında ise Türk millet için “*gece uyumadım, gündüz oturmadım*” sözlerine yer verilmektedir. Bu ifadeden hareketle kağanın, kendi iradesi ile halkına karşı görevini yerine getirme azmi gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Eski Türklerde tanrının Kut verdiği kağanın halkına karşı görevleri bulunmaktadır. (Turan 1997: 94- 95; Togan, 1981: 105- 116; Yazıcı 1997: 280- 285)

“Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış, insanoğlu üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutu vermiş, düzene soku vermiş. Dört taraftaki milleti hep almış, hep tabi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş. Doğuda Kadirkan ormanına kadar, batıda Demir Kapıya kadar kondurmuş. İkisi arasında pek teşkilatsız Gök Türk öylece oturuyormuş. Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş tabii. Buyruku yine bilgili imiş tabii, cesur imiş tabii. Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş”

(Kül Tigin Yazıtı: doğu, 1- 3). (Ergin 2009: 9)

Yine Kül Tigin yazıtının giriş bölümünden alınmış olan metinde ise insanın yaratılışından beri süregelen yönetim anlayışının devamlığından bahsedilmektedir. Eski Türk inancında göğün tanrının mekânı olduğuna inanılırken yerin tanrı tarafından insanların yaşaması için yaratıldığına inanılmıştır. Göğün ve yerin yaratılması kozmik başlangıcı temsil ederken sonrasında insanoğlu var edilmiştir. İnsanlığın başlangıcı ile de yönetmek, metindeki deyişle düzene sokmak, ortaya çıkmıştır. Düzene sokan kişilerin ise Tanrı tarafından Kut verilmiş yani seçilmiş kişiler olduğu belirtilmiştir. Kut’a sahip bu seçilmiş kişilerin cesaret ve bilgi gibi erdemlere de sahip olduğu görülmektedir. (Yıldırım 2017a: 51- 77; Bal, 2017: 265- 266; Yıldırım 2020: 18- 31)

“Ben, kral, (Şulgi) (annemin) karnından savaşçıyım, ben, Şulgi, doğduğum (günden) beri kudretli bir adamım (...) Enlil'in kutsadığı kişiyim, (...) Nidaba'nın bilge yazmanıyım, kahramanlığım gibi, kudretim gibi bilgeliğim de tamdır. Adaleti severim, kötülüğü sevmem, kötü sözden nefret ederim, ben, Şulgi, kudretli bir kral, en yüceyim.”

(Ehrlich 2009: 57; Pritchard 2016: 149- 150.)

Kül Tigin yazıtında ecdadı olan Bumin Kağan ve İstemi Kağan’ın tanrı tarafından Kut verilerek seçilmiş olduğunu belirttiği gibi Mezopotamya’daki III. Ur Hanedanlığının güçlü krallarından bir olan Şulgi de tanrılardan verilmiş olan kutsallığa ve yüce erdemlere sahip olduğunu belirtmektedir. Bu noktada hem Mezopotamya krallarının hem de Eski Türk kağanlarının tanrı tarafından seçilmiş olduğu ve yönettiklerinden daha üstün erdemlere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Her iki toplumun yönetim anlayışındaki bu ortak yön belirtilen metinlerde açıkça vurgulanmıştır.

Yine Kül Tigin yazıtının giriş bölümünden alınmış olan metinde kağanların yanı sıra beyleri de milleti de doğru imiş denmektedir. Bu sözle tanrı tarafından kut verilmiş olan kağanların, yönettiklerinin de töreye uygun davranması gerekliliği vurgulanmıştır. Temelde ili yani ülkeyi ve töreyi düzenlemenin kağanın halkına karşı bir görevi olduğu kabul edilse dahi yönetilenlerin de töreye karşı gelmemelerinin önemi üzerinde durulmuştur.

“Ben kendim kağan oturduğumda her yere gitmiş olan bodun yaya olarak, çıplak olarak, öle yite geri geldi. Bodunu besleyeyim diye kuzeyde Oğuz kavmine doğru; doğuda Kitay, Tatabi kavmine doğru; güneyde Çine doğru on iki defa ordu sevk ettim (...) savaştım. Ondan sonra Tanrı buyurduğu için, kutum, kismetim var olduğu için, ölecek bodunu diriltip besledim. Çıplak bodunu zengin kıldım. Az bodunu çok kıldım.”

(Bilge Kağan Yazıtı: doğu, 22- 23). (Ergin 2009: 42; Durmuş 2007: 39)

Bilge Kağan yazıtından alınmış olan metin, tanrı tarafından Kut verilmiş olan Bilge Kağan'ın sadece ülkesinin iç işlerini düzenlemekle kalmadığını dış düşmanlara karşı da savaştığını göstermektedir. Gök Tanrı'nın teklifinden hareketle yönetimin de bir kişinin uhdesinde toplanması gerektiği inancının Eski Türklerde bulunduğu genel olarak kabul edilmektedir. Hatta bu dönemde babadan oğula geçen yönetimde kardeşler arasındaki mücadelelerin de bu sebebe dayandığı bilinmektedir. Birliğin düzen parçalanmışlığın kaos getirdiği tüm yönetim anlayışlarında kabul edildiği gibi Eski Türk toplumlarında da yöneticinin tek olması gerektiği düşünülmüştür. Bilge Kağan da teklifini sürdürebilmek, ülkesinin sınırlarını hem genişletmek hem de ani saldırılardan koruyabilmek için belki de yaşamının büyük kısmını seferlerle geçirmiştir. (Akcan 2020: 306- 313; Köksal 2005: 149-164)

Eski Türklerdeki Kut anlayışında yönetilenler yönetici olan kağanın tanrı tarafından seçilmiş ve kutsal olduğuna inanmasına rağmen hiçbir zaman kağanı insanüstü bir varlık olarak görmemişlerdir. (Şahin 2005: 154)

“Şar-kali-şarri, tanrı Enlil'in sevgili oğlu, güçlü, Akad'ın kralı tanrı Enlil'in uyuğundan, Nippur'daki tanrı Enlil'in tapınağı olan Ekur'u inşa ettirdi.”

(Frayne 1993: 188).

Eski Türk toplumlarında tanrısal seçilmişliği ve Kut almışlığı dolayısıyla tanrıya en yakın kişi olarak düşünülen kağanların hiçbiri kendisini tanrı veya tanrının oğlu ilan etmediği gibi insanüstü bir şekilde göstermeye de çalışmamışlardır. Fakat Mezopotamya'da ise metinde görüldüğü üzere Tanrı Enlil'in oğlu unvanını kullanan Şar-kali-şarri ve tanrı seviyesine yükselen Naram-sin gibi krallar bulunmaktadır. Mezopotamya'da sarayında gözlerden uzak olan krallar, hiç karşılaşmadıkları insanların sadakatini ancak tanrı veya tanrının oğlu olarak temin etmeyi başarmışken Eski Türklerdeki kağanlar at sırtında beraber savaşa gittikleri insanlara karşı gösterdikleri cesaret ve erdemleri ile yönettiklerinin itaatini temin etmiştir. (Önal 2009: 59- 60; Karakaş 2009: 29- 44; Pirinç 2020: 430- 431).

Eski Türklerde Kut anlayışının dışında kağana kutsiyet katan bir diğer inanış ise yönetici olan kağanın güneşe benzerliğine vurgu yapan kabullenıştır. Türklerin bu dönemde yakın ilişki halinde olduğu Çin'de kralın göğün oğlu olduğuna dair bir inanç bulunmaktaydı. Hatta bu inanç, Çin krallığının sona erdiği 1911 yılına kadar geniş ölçüde kabul görmekteydi. (Önal 2009: 59). Eski Türklerde ise göğün oğlu gibi bir inanç olmasa da kral ile tebaasının ilişkisi yeryüzü ile güneşin ilişkisine benzetilmiştir. Bu benzetmede güneşin istikrarlı oluşu ve yeryüzünün tamamına ulaşabilmesi ile kralın karakterinin sabitliği ve yönettiklerine karşı eşit davranarak adil olması temel etken olarak kabul edilmektedir. Bunların ötesinde güneşin yeryüzündeki bitkileri var ederek insanların yaşamı

için gerekli besini sağladığı gibi, kral da yönettiklerinin yaşamlarının devamı için güvenliği sağlamaktadır. (Önler 2002: 3- 4; Yıldırım 2020: 18- 31)

Eski Türk devletlerinde yönetim anlayışının belirleyici ögesi olan Kut, töre ile belirlenen şartlarla sınırlandırılmıştır. Töre, toplumun en alt tabakasındaki bireyi de toplumun en üstünde yer alan kağanı da kapsarken töreye uymayan kim olursa olsun toplumsal olarak dışlanmaktaydı. Törenin gereğini yerine getirmeyenlerin yaşama hakkı bile elinden alınırken kağanların töreye aykırı davranışları veya büyük başarısızları durumunda Kut'u kaybettiğine dair bir inanç bulunmaktaydı. Bu durumda ise kağanın ailesine verilmiş olan Kut'un devam ettiği düşünülüyordu. Bu durumda ise kağanın başkaldırıp yeni kağan olabiliyordu. Eski Türk tarihinde sıklıkla yaşanan bu durumda halk sahip olduğu askeri güçle yönetimi devralan yeni kağanın tanrısal seçilmişliğinden ve sahip olduğu Kut'tan dolayı bir endişe taşımadan itaate devam etmekteydi. (Uğurlu ve Yılmaz 2011: 954- 957; Yetişgin ve Özdamar 2016: 169- 171; Ahmetbeyoğlu 2020: 34)

Mezopotamya'da Kralın Kutsallığı

Mezopotamya'da avcı- toplayıcı üretim biçiminden görece daha güvenli ve kolay bir yaşam sunan tarımsal hayatın başlamasından sonra insanlar, yıl boyu ettikleri alanların yakınında inşa ettikleri ikametgâhlarında yaşamışlardır. İlk tarım köylerinin nüfusu zamanla artıkça daha karmaşık bir sosyal örgütlenme zorunlu hale gelmiştir. Bu sosyal örgütlenme zamanla mesleğe bağlı sınıflaşmayı beraberinde getirirken, tarımsal üretim başta olmak üzere yaşamın devamlılığı ile ilgili en bilgili kişinin veya kişilerin hakem sıfatı ile ilk yönetici veya yöneticiler olduğu varsayılmaktadır. Mezopotamya'da ihtimalle köyün lideri olarak ortaya çıkan ilk yöneticiler, sosyal hayatı organize ederken inancın da en güçlü savunucuları ve yönlendiricileri olmuşlardır. Mezopotamya'da köyler şehirlere dönüştükçe mesleği tanrıların emirlerini insanlara iletmek olan fakat temelde sosyal ve ekonomik yaşamın devamlılığını sağlayan ruhban sınıfı mensupları ortaya çıkmıştır. (Belfer and Goring 2011: 209- 220; Zeder 2011: 221- 235; Chadwick 1996: 20- 27)

Mezopotamya'nın ilk yöneticilerinin ruhban sınıfı mensupları olduğu sonrasında ise şehirlerde artan insan sayısı ve komşu toplumların saldırıları neticesinde şehrin askeri komutanının kral olduğu kabul edilmektedir. Zamanla askeri güce sahip olan krallar hem meşruiyetlerini sağlamak hem de sorgulanmazlık kazanmak için tanrısal seçilmişliği yani kutsallığını ön plana çıkarmışlardır. Krallar sahip oldukları askeri güce ruhban sınıfının toplumsal etki gücünü de katarak, yönettiklerinin itaatini eksiksiz biçimde elde etmişlerdir. (Charvat 2013: 130- 142; Yoffee 2004: 53- 62; Gates 2011: 28- 29; Oppenheim 1977: 125- 142; Yıldırım 2017b: 9- 22)

Mezopotamya medeniyetinin temelini oluşturan Sumer şehir devletlerinin ilk krallarından itibaren inanç, yönetimin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bir diğer değişle inanç, yöneticinin kullandığı araçlardan biri haline gelmiştir. Bu noktada yönetimin biçimlendiricisi ve ülkenin insanları ile birlikte sahibi konumunda bulunan kralın ise en kutsal noktaya taşınması gerekmiştir. (Jones 2005: 330- 342; Lutz 1924: 435- 453)

“Tanrı Enlil, ülkeler kralı Lugalzaggessi'ye, Uruk kralı, ülkenin kralı, tanrı Anu'nun rahibi, tanrı Nisaba'nun büyük adamı, Umma ensi'si Ukuş'un oğlu, tanrı Nisaba'nun büyük adamı, (tanrıların) hoş gözle baktığı, ülkeler kralı, Tanrı Enlil'in büyük ensi'si, Tanrı Enki'nin anlayış verdiği, Tanrı Utu'nun

seçtiği, Tanrı Enzu'nun baş veziri, Tanrı Utu'nun yüksek görevlisi Tanrıça İnanna'nın beslediği, Tanrı Nisaba'nın doğurduğu evlat, Tanrı Ninhursag'ın öz sütle beslediği, Uruk rahibinin koruyucu adamı, Tanrı Ninabuhadu'nun büyütmesi, Uruk tanrılarının baş tapınak hizmetlisine, ülkeler kralı tanrı Enlil, krallığını verdiğinde”

(Frayne 2008: 435- 436; Tosun ve Yalvaç 1975: 12- 13)

MÖ 2294- 2270 yılları arası hüküm süren ve Mezopotamya'nın en güçlü krallarından biri olan Lugalzaggesi'ye ait metinde Kral, kendisini kutsallaştırmak amacıyla en büyük tanrılara olan yakınlığını belirtmiştir. Lugalzaggesi, birçok tanrının veziri, rahibi ve görevlisi iken Tanrı Nisaba'dan doğmuş olduğuna özellikle vurgu yapmıştır. Bu vurgunun temelinde kutsallığının kaynağını açıklama kaygısının bulunduğu düşünülmektedir. Yönettikleri gibi bir insan olmadığına inanılan kralın, kutsallığının tanrısal bir soydan gelmiş olması onu insanüstü bir noktaya taşımaktadır. Lugalzaggesi'ye ait metin, Mezopotamya'da çok erken dönemlerden itibaren kralların kutsallığının var olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yine bu metinde Lugalzaggesi, Mezopotamya'nın o dönemdeki baş tanrısı olan Enlil'in krallığı kendisine vermiş olduğunu söylemektedir. Mezopotamya yönetim anlayışında krallar kutsallaştırıldığı gibi krallığın da kutsal yönü bulunmaktadır. (Crawford, 2015: 34- 35; Maeda 2005: 3- 30; Kinal 1983: 61- 62)

“Krallık, cennetten Eridu'ya indirildiği zaman, Eridu'da kral A-lulim(ak) kral oldu ve 28.800 yıl hüküm sürdü. (...) (Tufandan sonra) krallık, cennetten Kiş'e indirildiği zaman, Kiş'te kral Ga.ur oldu ve 1.200 sene hüküm sürdü. (...) Kiş silahla vuruldu ve krallık E-Anna'ya (Uruk) taşındı, E-Anna'da Utu'nun oğlu Mes-kiag-gasher yüksek rahip ve kral olarak 324 yıl hüküm sürdü. (...) Uruk silahlarla vuruldu, krallık Akad'a taşındı. Akad'da Ur-Zababa (k)'nin sakisi, (babası) bahçıvan olan Şarru-kin kral oldu, o Akad kentini inşa ettirdi ve 56 yıl hüküm sürdü. Şarru-kin'in oğlu Rimuş 9 yıl hüküm sürdü. Rimuş'un büyük kardeşi, Şarru-kin'in oğlu Maniştus 15 yıl hüküm sürdü, Maniştus'un oğlu Naram-Sin 37 yıl hüküm sürdü, Naram-Sin'in oğlu Şarkali-Şarri 25 yıl hüküm sürdü.”

(Jacobsen 1939: 71- 113; Kramer 1971: 328- 330)

Mezopotamya'da birçok kral tarafından yazdırılmış olan ve Sumer kral listesi ismi verilen çivi yazılı tabletlerden derlenmiş olan metindeki ilk vurgu krallığın gökten yani cennetten inmiş olduğunun belirtilmesidir. Krallığın cennetten inmesinin ise kral gibi krallığa da kutsallık kazandırma amacı taşıdığı düşünülmektedir. Mezopotamya'daki şehir devletleri arasındaki güç mücadeleleri esnasında güçlenen bir şehrin kralı diğer şehirleri de yönetimi altına almaktaydı. Yeni ele geçirilmiş olan şehrin halkı ise yeni krala sahip olduğu kutsallıktan dolayı boyun eğerken, krallığın kutsallığı da itaati temin etmede önemli bir rol oynamaktaydı. Yine de Sumer kral listelerinin temel işlevinin metni yeniden yazdıran kralı daha önce kutsallığı kabul edilmiş olan krallara bağlaması olduğu bilinmektedir. Böylece Sumer kral listesi ismi verilen metne kendi adını da ekleyen kral, tanrısal yakınlığı ve seçilmişliğinin yanında, ayrıca bir kutsallık kazanmaktaydı. (Rowton 1960: 156- 162; Diakonoff 1991: 74- 75)

Yaşama dair her şeyin tanrısal kökenlerinin bulunduğu inanan Mezopotamya'da kralların halkını yönetmek ve korumak dışındaki önceliği yeni topraklar ele geçirmektir. Zamanla ekonomik ve askeri amaçların ötesinde tanrısal bir yükümlülük haline gelen seferler, Mezopotamya'daki kral yıllıklarının temel konusu haline gelmiştir. Mezopotamya'daki krallar yaptıkları savaşlarda kazandıkları zaferlerle, tanrılar nezdinde görevlerini yaptıklarını gösterirken, kutsallıklarını da artırdıklarına inanmışlardır. (Fish 1939: 387- 402; Ataç 2010: 167- 171)

“Ben kralım, ben efendiyim, ben övgüye değerim, ben soyluyum, ben önemliyim, ben muhteşemim, ben en başta gelenim, ben kahramanım, ben savaşçıyım, ben aslanım ve ben erkeğim. Asurnasirpal, güçlü kral, Asur kralı, Tanrı Sin'in atadığı, Tanrı Anu'nun gözdesi, tanrılar arasında en büyük olan Adad'ın sevdiği (ben) kendine düşman olan bütün topraklara boyun eğdiren acımasız silahım. (...) Tanrı Enlil'in yardım ettiği, bu yüzden onun yüce elinin ele geçirdiği ve bütün prenslere boyun eğdirdiği, düşmanlarını ele geçiren, isyancıların kuvvetlerini yerle bir eden”

(Grayson 1996: 195- 196.)

Asur Kralı II. Asurnasirpal'a ait olan metinde, Kral, tanrıların vergisi ile sahip olduğu üstün özelliklerini sayarak, bir noktada kutsiyetini ilan etmektedir. Sonrasında ise tanrılara olan yakınlığını açıklamakta ve kendisine düşman olanlara boyun eğdirdiğini belirtmektedir. Metnin devamında ise Tanrı Enlil'in yardımı ile sahip olduğu askeri gücün üzerinde bir gücün bulunmadığını açıklamaktadır. Fakat metnin temel anlatısına bakarak, II. Asurnasirpal'in yaptıklarının tanrıların isteği olduğuna inandığı söylenebilir. Bu durum ise kralın sahip olduğu kutsallığın tanrılardan geldiğine kendisinin de inandığı ve kazandığı zaferleri tanrıların verdiği şeklinde yorumlanabilir.

Eski Türk toplumlarının sahip olduğu göçebe yaşam biçiminde en fazla yapılan mesleklerden birinin çobanlık olduğu bilinmesine rağmen çoban-kral kavramı Mezopotamya'ya kıyasla ön planda olmamıştır. Mezopotamya'daki metinlerde ise “İnsanların çobanı”, “Çoban kral”, “Dünyanın dört bucağının ve topraklarının çobanı” ve “Dindar çoban” gibi tanımlamaların bulunduğu görülmektedir.

“Salmanasar, Tanrısı Enlil'in atadığı, güçlü kral, tüm halkların kralı, (Tanrı) Asur'un vekili, insanoğlunun çobanı, Ekur'un (tapınağın) yöneticisi, tanrıların arzulanı nesli (ve) tanrı Nunnamnir'in dağı, suçluların acımasız cezalandırıcısı, savaşların büyük ejderhası, düşmanlarının lanetleyicisi, itaatkâr olmayanları silahıyla yok eden, öfkesiyle (düşmanını) zayıflatan, isyan edenleri ezen.”

(Grayson 1987: 192)

Asur Kralı I. Salmanasar'ın metninde Kral, kendisini insanoğlunun çobanı olarak nitelemekte ve bu nitelemeyi bir unvan olarak kullanmaktadır. Mezopotamya'daki kralların birçoğunun kullandığı çoban kral unvanı temelde yöneticisiz kalmaması gereken bir sürü olarak görülen yönetilenleri, idare edebilen üstün kişi vurgusu yaptığı iddia edilebilir. Bunun ötesinde güttüğü hayvanlar üzerinde mutlak egemenliği olan çobanlar gibi yönettikleri üzerinde tam otoritesi olduğu düşünülen kralların ancak tanrıların

sınırlayabileceği yetkilerle donatıldığı anlamı da bu unvandan çıkartılabilmektedir. (Laniak, 2006: 58- 67; Stiebing 2016: 53- 55.; Maeda 1985: 31- 45; Pekşen, 2017: 102- 111)

Mezopotamya'daki kralların kutsallıkları ölçüsünde önemli olan bir diğer özellikleri ise erdemli ve bilge oluşlarıdır. Mezopotamya'daki birçok kral hem yönettiklerinden hem de diğer krallardan daha üstün olduğunu metinlerinde vurgulamışlardır. Fakat hiçbir Mezopotamya kralı erdemliliğini ve bilgeliğini kendi varlığına bağlamamış bunu tanrıların vergisi olarak görmüşlerdir.

“Tanrı Marduk, diğer tanrıların efendisi, engin (bir) akıl ve derin (bir) anlayışı hediye olarak (Asurbanipal’e) bana sundu. Tanrı Nabu, evrenin yazıcısı, bana bilgeliğin öğretilerini hediye olarak verdi. Tanrılar Ninurta ve Nergal, benim bedenime eşsiz kahramanlık gücü ve fiziksel dayanıklılık bahşetti. (...) Ben, (Asurbanipal) göklerin ve yerlerin uğursuz işaretlerini biliyorum. Bilginlerin meclisinde onlarla tartışabilirim. Ben uzman falcılarla, eğer (fal bakılan) karaciğer cenneti yansıtıyorsa, tartışabilirim.”

(Charpin 2010: 9)

Asurbanipal’e ait olan metinde, tanrıların krala vermiş olduğu üstünlükler açıklanmaktadır. Bu üstünlükler içerisinde akıl ve anlayış gibi zihinsel öğeler bulunduğu gibi fiziksel unsurlar da vardır. Metin, kralın kendisini övmek için yazdırmış olduğuna dair bir izlenim vermekte ise de bu tarz metinlerin ruhban sınıfı mensupları tarafından yazdırılıp kullanıldığı bilinmektedir. Yönetim, temelde kaosun uzaklaştırılıp düzenin sağlanmasına dayandığından kralın en üstte ve tek kalması gerekmektedir. Toplumdaki herkesin kral olmak istediği bir yerde düzenden bahsedilemeyecektir. Bu nedenle Mezopotamya'daki ruhban sınıfı mensupları, kralın neden kral olduğunu ve yönetilenlerin de neden kral olamayacağını açıklamaları gerekmektedir. Bunun ötesinde ruhban sınıfı mensupları, yönetilenlerin krala itaatini temin etmek de zorundaydı. Bütün bu karmaşaya kutsal kral kavramı ile çözüm bulunmuştur. Mezopotamya'da kral, tanrılar tarafından seçilmiş ve kutsal olduğu için kraldır. Tanrılar kutsallığı kral olan bir kişiye vermekte ve onu bilgelik ve erdemle yüceltmektedir. Tanrıların vermiş olduğu karar ile kutsallaştırılıp seçilen krala karşı gelmek tanrıların emrine karşı gelmek olacağından yönetilenler, sadakat ile itaat etmek zorundaydı. Mezopotamya'daki yöneten- yönetilen ilişkisini kabaca özetleyen bu anlatım, binyıllar boyunca çok az değişime uğrayarak sürdürülmüştür. (Pongratz-Leisten 2015: 214 -215; Frankfort 1948: 287; Bottero 1995: 212- 216; Brisch 2013: 37- 46; Darling 2013: 15- 27)

Mezopotamya krallarının sahip olduğu kutsallığa bağlı olan sorgulanmazlığa rağmen birçok kral yazdırmış olduğu metinlerde, adaleti sağlamış olduklarını belirtmiştir. Mezopotamya'da adalet kavramı, oldukça geniş bir içeriğe sahip olup, sadece işlenen suçlarda gereken cezayı vermek olan hukuksal adalet ile sınırlı değildir. Hukuksal adaletin ötesinde, toplumdaki zayıfları güçlüler karşısında korumak ve yönettiği insanların yaşamlarını devam ettirecek ekonomik zenginliği sağlamayı içerden yönetsel adalet de oldukça önemlidir. (Bilgiç 1963: 103- 119; Yıldırım 2019: 141- 160; Goetze 1949: 115- 120; Wright 2009: 3- 7)

“Ben (Enlil-bani) Nippur’da adaleti sağladım, doğruluğu açığa çıkarttım. (...) Ağır boyundurukları (yükleri) onların (halkın) boyunlarından kaldırdım. Onları güvenli bir yere yerleştirdim. Nippur’da doğruluğu (düzeni) sağladım, (Nippur’un halkını) mutlu ettim. Tanrıça Ninisina, Tanrılar An ve Enlil’in şehri olan İsin’i bana verdi (ve ben orada) doğruluğu ve adaleti sağladım. Ben ülkeyi hoşnut ettim. (...) Ben doğruluğu seven bir yargıçım. Kötülüğü ve şiddeti yok ettim.”

(Frayne, 1990: 89)

Enlil-bani’nin metinde görüldüğü üzere Kral, adaleti ve düzeni sağladığını belirtirken, halkının daha rahat yaşamasını da temin etmiş olduğundan bahsetmektedir. Yine de Mezopotamya’nın güçlü inanç anlayışından dolayı sağlanmış olan adaletin tanrıların izni ile gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Mezopotamya yönetim anlayışının devamlılığını sağlayan en güçlü unsur olan kutsal kral anlayışı, daima tanrısal kimlik üzerinden şekillendirilmiş ve kral, yönettiklerinin üzerinde tanrıların ise altında konumlandırılmıştır. Mezopotamya kralları yaptıklarının hesabını tanrılara vereceğine olan inançtan dolayı sorumluluğu yönettiklerine duymaktan çok tanrılara karşı hissetmiştir.

Mezopotamya toplumlarında kralların hemen hepsi kutsallaştırılmasına rağmen sadece birkaçı tanrı mertebesine erişebilmiştir. Bu kralların ise hayatları sona erdikten sonra yazılmış olan metinlerde tanrı olarak anıldığı düşünülmektedir. Yine de Mezopotamya krallarının kendilerini tanrı seviyesine yükseltmesinin temelinde kendilerini yönettiklerinden ayırarak sorgulanmazlık kazanmak ve halkı daha yönetilebilir kılma amacını taşıdıkları düşünülmektedir. (Grassmann 2017: 378- 380; Van De Mieroop 2013: 277- 289; Johnston 2004: 167- 168)

Sonuç

Tarih boyunca kralların kutsallaştırılmasının temelinde halkı daha yönetilebilir kılma amacı bulunduğu bilinmektedir. Krallar kutsallaştıkça yönetilenlerin itaati artmakta ve yöneticilerin verdikleri emirler ile yaptıkları uygulamalar daha sorgulanmaz bir mahiyet kazanmaktadır. Hangi ismi veya unvanı taşırsa taşırsın kutsallaştırılan yöneticiler, yönetimi halkı adına değil, tanrı veya tanrılar adına yaptıklarını iddia etmişlerdir. Fakat Eski Türklerde, Mezopotamya’nın aksine yöneticinin tanrılara hesap vermiş olduğuna dair bir kayda rastlanmamaktadır. Mezopotamya toplumlarının ilk dönemlerinden itibaren tanrılar tarafından seçilip yüceltilerek kutsallaştırılan krallar, vermiş oldukları emirlerin ve yaptıklarının hesabını tanrılara vereceklerine inanmışlardır. Hatta ilerleyen dönemde bir gelenek halini alan yıllık yazdırmalarının temel nedenini bu durum oluşturmaktadır. Özellikle Asur kralları, her yıl yaptıkları seferlerden almış oldukları ganimetlere kadar her şeyi yıllıklarına yazdırmış ve kral olarak tanrılara karşı üstlenmiş oldukları sorumluluğu yerine getirdiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada Mezopotamya krallarının meşruiyetlerini tanrıların varlığından aldıkları iddia edilebilir. Eski Türk yazıtlarında ise kağanlar halkı için yaptıklarını yine halka anlatarak yönettiklerinin yaşamlarını devam ettirmeyi sağladıklarını belirtmektedirler. Bu durum her iki toplumdaki kutsal krallık anlayışının en temel ayrımını ortaya koymaktadır.

Eski Türk toplumları ile Mezopotamya halkları arasında kutsal kral anlayışında oluşan farklılaşmanın temelinde ise her iki toplumun üretime dayalı yaşam biçimi

bulunmaktadır. Kabul etmek gerekir ki yerleşik bir toplumu yönetmenin dinamikleri ile hareket halindeki insan gruplarını idare etmek farklı yöntemler gerektirmektedir. Öncelikle yerleşik yaşamı benimsemiş olan insanlar, sürekli denetlenebilir iken göçebe yaşantıya sahip olan insanlar hem daha özgür ruhlu hem de sürekli kendini doğanın tehditlerine karşı korumak zorunda olduklarından daha asi olacaktır. Yani yerleşik toplumlarda, kral öldüğünde veya öldürüldüğüne yenisi beklenirken, göçebe toplumlarda insanlar bağlı oldukları grupla birlikte yeni kağan adaylarının birinin yanında yer almaktaydılar. Bu doğal refleks yerleşik krallıkların daha uzun ömürlü olmasını sağlarken göçebe hayata dayalı toplumların birbiri ardına devlet kurup yıkmaları ile sonuçlanmaktaydı.

Yine de yerleşik hayatın örgütlü bir hayatı zorunlu kıldığı genel olarak kabul edilmesine rağmen göçebe yaşantının devamlılığının daha güçlü bir yönetsel yapılanmayı gerektirdiği gözden kaçırılmamalıdır. Yerleşik bir şehrin sakinleri sürekli olarak birbirini görebildiği için toplumsal inanış, insanlar üzerinde daha yoğun baskı oluştururken geniş alanlarda birbirinden uzak yaşayan insanlar arasında inanç, bir arada hareket eden grubun tasarrufundadır. Bu durum belki de Eski Türk toplumlarındaki inancın daha bireysel olmasına yol açarken, Mezopotamya'da toplumlarda daha kolektif bir inanç sisteminin gelişmesine neden olmuştur. Bu kolektif inancın en açık görüldüğü yer ise tapınaklardır. Mezopotamya'da şehrin merkezinde bulunan tapınaklar ilk yönetim merkezleridir. Sonraki dönemlerde tapınaktan bağımsız bir saray anlayışı gelişmesine rağmen yönetimde tapınakların etkisi hiçbir zaman eksilmemiştir. Eski Türklerde ise bir tapınak yapısı olmadığından dolayı kutsallık tanrıdan kağana doğrudan verilirken Mezopotamya'da kralın kutsallığı tapınak aracılığı ile sağlanmaktaydı.

Mezopotamya'da krallar, temelde dini yapının içerisinde siyasal kurumsallaşmayı başararak öne çıkmıştır. Kurumsallaşmış dini otorite olarak tanımlanabilecek krallık yönetimi devamlılığını bürokratik bir işi önceden yapmak için yetiştirilmiş kişilere görev verilmesi ile gerçekleşmiştir. Eski Türklerde ise kağanlar en yakınındaki insanları uygun gördüğü görevlere atayarak yönettiği topraklardaki işleri gördürmüştür. Yani Mezopotamya'da yazılı bir bürokrasi işlerken Eski Türklerde sözlü emirler ile süreklilik kazanan bir yönetim tarzı bulunmaktadır.

İnancın yönetsel bir araç haline geldiği Mezopotamya'daki kralların sahip oldukları kutsallıktan dolayı tanrılara karşı belirlenmiş bir sorumluluğu varken Eski Türklerde tanrının Kut verdiği kağanın halkına karşı görevleri bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle Mezopotamya'da kralların kutsallığı kadar krallık kurumunun da kutsallığının bulunduğu iddia edilebilir. Eski Türklerde ise kutsallık kağanın sahip olduğu Kut'un sadece bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle Eski Türklerde yönetsel aidiyet kağana duyulurken, Mezopotamya'da insanlar, öncelikle yaşadığı bölgenin hâkimiyetini sağlayan krallığa ve bu krallığın başında bulunan krala sadakat duymaktadır.

Yöneticilerin öncelikli amacının yönettiklerini itaat altına alarak sadakatlerini temin etmesi olduğu göz önünde tutulduğunda yönetenin yönettiklerinden daha üst bir noktada olması gerekmiştir. Bunu temin edebilmek için Eski Türk toplumlarında ve Mezopotamya'da tanrısal seçilmişliğin yanında yöneticilerin erdemli, bilgili, güçlü ve dindar olduklarına atıfta bulunulmuştur. Yönetilenler kendileri gibi alelade bir insan olduğuna inandığı kişiye sadakatte bulunmaktan kaçınabileceği için yönetici sınıf, kralın veya kağanın ilahi yönlelere sahip olduğunu iddia etmiştir. Mezopotamya'da krallar

kutsallıkları ile mitoslarda insanüstü güçler kazanarak, kahramanlaştırılmıştır. Hatta tanrı seviyesine yükselen Naram-sin gibi krallar bulunmaktadır. Eski Türk toplumlarında ise kahramanlaştırılan Oğuz Kağan gibi şahsiyetler bulunmasına rağmen tanrı seviyesine ulaştırılan kağan bulunmamaktadır. Bu durumun temelinde her iki toplumdaki farklılaşan tanrı algısı yer aldığı gibi yönetim anlayışındaki özgünlük bulunmaktadır.

Mezopotamya'daki tanrılaşan krallar, sorgulanmazlık sağlamalarına rağmen Eski Türklerde kağanlar, tanrının Kut vererek halkının iyiliğine çalışması için görevlendirilmiştir. Yine de Mezopotamya'da krallar sahip oldukları tüm bu emretme gücüne rağmen tanrılara hesap verme zorunluluklarından ve toplumsal beklentilerden dolayı sorumsuz şekilde davranmamışlardır.

Mezopotamya'daki kralın kutsallığı ile Eski Türklerdeki Kut arasındaki bir diğer önemli ayırım ise savaşlar noktasındadır. Mezopotamya'daki savaşlar, kutsal bir mahiyet taşıırken Eski Türklerde böyle bir inanışa rastlanmamaktadır. Bu durumun ise Mezopotamya krallarının savaşlara tanrısal bir boyut kazandırarak ordusunu yönlendirme amacından kaynaklandığı düşünülmektedir. Eski Türklerde ise savaş, Yusuf Has Hacıp'e göre bilgisizlere, kötülere, adaletsizlik yapanlara ve anlaşma ve barışı kabul etmeyen düşmana karşı başvurulacak son çaredir. Yine de her iki toplumda da savaşın büyük bir gelir kaynağı sağladığı göz ardı edilmemelidir.

Kralın kutsallık kazanması ile yönetimi devraldığına inanılan Mezopotamya ve Eski Türk toplumlarında, kralın ve kağanın iktidardan düşmesi de bu inanca bağlanmıştır. Mezopotamya'da tanrıların emirlerine karşı geldiği iddia edilen kralların yine tanrıların isteği ile tahttan indiğine inanılırken Eski Türklerde, savaşlarda yenilen ve başarısız olan kağanların Kut'u kaybetmiş olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). “Eski Türklerde Kut ve Töre Bağlamında Hükümranlığin Hudutları”. *Tarih Dergisi*, 71, 29-50.
- Akcan, A. (2020). “Eski Türklerde Devlet Yönetiminde Hâkimiyetin İlahi Temelleri”. *Mecmua- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/10, 303-321.
- Arslan, M. (1984). “Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu-Bilig”. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 20, 117-160.
- Ataç, M. A. (2010). *The Mythology of Kingship in Neo-Assyrian Art*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Atik, K. (2017). “Türklerdeki Kut Anlayışına Karşılaştırmalı Tarih Açısından Bakış”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/60, 209-222.
- Bal, Ş. (2017). “Türk Kültüründe Egemenliğin Dinsel ve Mitolojik Kökleri”. *Milel ve Nihal*, 14, 234-269.
- Banning, E. B. (1997). “Spatial Perspectives on Early Urban Development in Mesopotamia”. *Urbanism in Antiquity: From Mesopotamia to Crete*. (ed. W. E. Aufrecht vd.) Sheffield: Sheffield Academic Press. 17- 34
- Bates, D. G. ve Lees, S. H. (1977). “The Role of Exchange in Productive Specialization”. *American Anthropologist*, 79, 824–841.
- Belfer-Cohen, A. ve Goring-Morris, A. N. (2011). “Becoming Farmers: n The Inside Story”. *Current Anthropology*, 52/4, 209-220.
- Bilgiç, Emin (1963). “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”. *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 21 / 3-4, 103-119.
- Bogenbayev, N. ve Calmırza, A. (2014). “Eski Türk Dünya Görüşündeki “Kut” ve “Karga” Kavramları”. *Milli Folklor*, 26/103, 69-79.
- Bottero, J. (1995). *Mesopotamia: Writing, reasoning, and the Gods*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brisch, N. (2013). “Of Gods and Kings: Divine Kingship in Ancient Mesopotamia” *Religion Compass*, 7/2, 37-46.;
- Chadwick, R. (1996). *First Civilizations: Ancient Mesopotamia and Ancient Egypt*. Sheffield: Equinox Publishing.
- Charpin, D. (2010). *Writing, Law, and Kingship in Old Babylonian Mesopotamia*. Chicago: University of Chicago Press.
- Charvat, P. (2013). *The Birth of the State: Ancient Egypt, Mesopotamia, India and China*. Prag: Karolinum Press.
- Crawford, H. (2015). *Sümer ve Sümerler*. (Çev. Nihal Uzun). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Darling, L. T. (2013). *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization*. London: Routledge.
- Diakonoff, I. M. (1991). *Early Antiquity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Donuk, A. (1981). “Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı”. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, 29-56.
- Durmuş İ. (2007). “Arkeolojik Kalıntı, Buluntu ve Yazılı Belgelere Göre Köl Tigin-Bilge Kagan Anıtlıkları ve Bu Anıtlıklardaki Türk Kültür Unsurları”. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1, 35-58.

- Ehrlich, C. S. (2009). *From an Antique Land: An Introduction to Ancient Near Eastern Literature*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Eliade, M. (2018). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*. (Çev. Ali Berktaş) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ergin, M. (1991). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ertugay, F. (2014). "Türklerde Hukukun Amacı". *Düşünen Siyaset Dergisi*, 29, 109-134.
- Fish, T. (1939). "War and Religion in Ancient Mesopotamia". *Bulletin of the John Rylands (BJRL)*, 23/2, 387-402.
- Frankfort, H. (1948). *Kingship and the Gods*. Chicago: University of Chicago Press.
- Frayne, D. (1990). *Old Babylonian Period (2003-1595 BC)*. Toronto: University of Toronto Press.
- Frayne, D. (1993). *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods / Volume II: Sargonic and Gutian Periods (2334 - 2113 BC)*. Toronto: University of Toronto Press.
- Frayne, D. (2008). *The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods / Volume I: Presargonic Period (2700- 2350)*. Toronto: University of Toronto Press.
- Gates, C. (2011). *Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. London: Routledge.
- Glassman, R. M. (2017). *The Origins of Democracy in Tribes, City-States and Nation-States*. Berlin: Springer.
- Goetze, Albrecht (1949). "Mesopotamian Laws and the Historian". *Journal of the American Oriental Society*, 69/3, 115-120.
- Grayson, A. K. (1987). *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (to 1115 BC) (Vol. 1)*. Toronto: University of Toronto Press.
- Grayson, A. K. (1996). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114- 859 BC.) (Vol. 2)*. Toronto: University of Toronto Press.
- Jacobsen, T. (1939). *The Sumerian King List*. Chicago: The University of Chicago.
- Johnston, S. I. (2004). *Ancient Religions*. Harvard: Harvard University Press.
- Jones, P. (2005). "Divine and Non-Divine Kingship". *A Companion to the Ancient Near East*. (ed. D. C. Snell) Oxford: Blackwell. 330-342.
- Kalaycı, E. (2019). "Oğuz Kağan Destanında Türklerin Lider Anlayışı Üzerine Bazı Tespitler". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 198-214.
- Karakaş, S. (2009). "Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahi Temelleri". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 29-44.
- Kınal, F. (1983). *Eski Mezopotamya Tarihi*. A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Köksal Ş. (2005). "Eski Türklerde Merkezi İdare". *Türk İdare Dergisi*, 448, 149-164.
- Kramer, S. N. (1971). *The Sumerians Their History, Culture and Character*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Laniak, T. S. (2006). *Shepherds After My Own Heart: Pastoral Traditions and Leadership in the Bible*. Westmont: Intervarsity Press.
- Lees, S. H. ve Bates, D. G. (1974). "The Origins of Specialized Nomadic Pastoralism: A Systemic Model". *American Antiquity*, 39/2, 187-193.

- Lutz, H. F. (1924). "Kingship in Babylonia, Assyria, and Egypt" *American Anthropologist*, 26/4, 435-453.
- Maeda, T. (1985). "King as a Law Giver" in the Ur III Dynasty". *Orient*, 21, 31-45.
- Maeda, T. (2005). "Royal Inscriptions of Lugalzagesi and Sargon" *Orient*, 40, 3-30.
- Oppenheim, A. L. (1977). *Ancient Mesopotamia: Portrait of a Dead Civilization*. Chicago: University of Chicago Press.
- Önal, M. N. (2009). "Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgencilik". *Milli Folklor*, 21/84, 57-72.
- Önler, Z. (2002). "Kutadgu Bilig'de İktidar Kavramı ve Siyaset Anlayışı". *Yeni Türkiye Yayınları*, 5, 179-186.
- Özdemir, G. (2009). "Batı'da ve Türklerde Egemenlik Kavramı". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 123-137.
- Pekşen, O. (2017). "Babil Krallarının Siyasal Meşrulaştırma Aracı: Tanrı Marduk". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/1, 102-111.
- Pirinç, A. (2020). "Eski Türk Dininde Metafizik ve Hikmet". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(1), 425-439.
- Pongratz-Leisten, B. (2015). *Religion and Ideology in Assyria*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Pritchard, J. (2016). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament with Supplement*. Princeton: Princeton University Press.
- Rowton, M. B. (1960). "The Date of the Sumerian King List". *Journal of Near Eastern Studies*, 19/2, 156-162.
- Stiebing, W. H. (2016). *Ancient Near Eastern History and Culture*. London: Routledge.
- Şahin, K. (2005). "Eski Türklerde Merkezi İdare". *Türk İdare Dergisi*, 448, 149-164.
- Togan, A. Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (1975). *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Turan, O. (1997). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turgunbayer, C. (2019). "Kırgız Kültüründe Kut Kavramının Özellikleri". *Türk Dünyası*, 47, 245-258.
- Uğurlu S. ve Yılmaz K. (2011), "Türk Devlet Yönetme Geleneğinde Töre'den Örf'e Değişim". *Turkish Studies*, 6/2, 947-970.
- Van De Mieroop, M. (2013). Democracy and the Rule of Law, the Assembly and the First Law Code. *The Sumerian World*. (ed. Harriet Crawford). London: Routledge. 277-289.
- Wilkinson, T. J. and Christiansen, J. H. (2007). "Urbanization within a Dynamic Environment: Modeling Bronze Age Communities in Upper Mesopotamia" *American Anthropologist*, 109/1, 52-68.
- Wright, D. P. (2009). *Inventing God's Law: How the Covenant Code of the Bible Used and Revised the Laws of Hammurabi*. Oxford: Oxford University Press.
- Yazıcı, Nuri. (1997). *Tarihte Türkler ve Türk Devletleri*. Konya: Damla Matbaası.
- Yetişgin, M. ve Özdamar, T. (2016). "Türk Devlet Yönetme Geleneği: Osmanlı Devleti ve Azınlıklar". *OTAM*, 40, 167-194.
- Yıldırım, E. (2017a). "Türklerdeki Evren Anlayışının Mezopotamya Mitolojik Anlatımlarıyla Mukayesesi" *Bilig*. 81, 51- 77.

- Yıldırım, E. (2017b). *Eskiçağ Mezopotamya'sında Liderler Krallar Kahramanlar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yıldırım, E. (2019). "İnsanlığın Yönetim Bilincinde Mezopotamya'daki Adalet Anlayışının Yeri". *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*. (ed. L. Gürkan Gökçek vd.) İstanbul: Değişim Yayınları. 141-160.
- Yıldırım, E. (2020). "Türk ve Mezopotamya Mitolojilerinde Yer-Gök Birliğinin Kavramsallaştırılması". Doç. Dr. İlknur Karagöz'e Armağan. (Ed. Nedim İpek ve İbrahim Serbestoğlu) Trabzon: Serander Yayınları. 18-31.
- Yoffee, N. (2004). *Myths of the Archaic State. Evolution of the Earliest Cities, States, and Civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zarins, J. (1990). "Early Pastoral Nomadism and the Settlement of Lower Mesopotamia" *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 280, 31-65.
- Zeder, M. A. (2011). "The Origins of Agriculture in the Near East" *Current Anthropology*, 52/4, 221-235.